

АНТОЛОГИЈА ЋОПИЋ
Изабране сѝранице Бранка Ћојића

Едиција АНТОЛОГИЈА

Уредник

Зоран Колунџија

На њредњој корици:

Станко Родић, *Бранко Ћојић*, цртеж, 2015.

АНТОЛОГИЈА ЋОПИЋ

ИЗАБРАНЕ СТРАНИЦЕ
БРАНКА ЋОПИЋА

Избор, њредјовор и коментари
Драшко Ређеп

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Jeji

Драшко и Зоран

Боја слеза, глас детињства, време бегунаца

Добро је што има људи.

Бранко Ћопић

Наша помисао на Бранка Ћопића (Хашани, 1. 1. 1915 – Београд, 26. 3. 1984), ма колико неправедно скрајнута последњих година његовог века, вечито је оперважена благошћу која је, сад се јасно види, била последњи његов прамен наде у непремостивим и непрозирним лавиринтима страха. Уосталом, није нимало случајно што је овај велемајстор нашег смеха, нашег подругивања, иначе тако безопасно дечачки раздрагано, управо страх и наду ставио унеколико напоредо у наслову једне своје прозе. Искричава, сасвим неочекивана и прозачна веселост од самог почетка његовог писања, па све до трагичног, самоубилачког краја, била је не само пригушен отпор злу, његова најинтимнија пасивна резистенција, него је, малена и тиха попут воштанице у старинским просторима наших богомоља, које је марио и Момо Капор, и чије је зидове могао, напоредне у јединој преосталој лађи света и потопа, да дотакне, да овери, да пружи доказе прекршаја. Он, који је ненадмашно у свему био без кривице крив.

Витоперене шале и дечачко подсмивање над стричевима и прецима који још уживо корачају ка млиновима поточарима, у Ћопићевом погледу са стране, из прикрајка, иза пећи и иза непревазиђених

жбунова сад већ несталих оних баштенских простора, заправо су једино његово оружје, једини његов супротстављени однос. Сваки његов јунак, велики или мали, заиста је онај који је искочио из реда, из форме, из униформе, из сивила наредбе. У ту категорију његових престапа, који тек у његовим језички непомућеним и непревазиђеним реченицама имају акценте слободе, а никако не мангупског шеретлука, спадају и сузе на растанку славних бојовника, и неизрецива чежња за земљама, свакако и оним преко баре, у које би ваљало, кад тад а можда и раније, свратити ненадано и бајковито, и крађе и прекрађе снова и зеленог воћа у дечачким играма под Грмечом. Само издалека, и само на површно, прво виђење, његове јуначине, тако осећајне, тако рањиве у бити, тако унезверено издвојене из својих природних окружења, налик су и на Иљу Муромца, и на Дон Кихота. Али то су тек хероји у друштву његових земљака. И ту је тај однеговани сукус традиционалног, усменог приповедања и (не) сналажење у такозваним новим околностима пронашао своју нову расвету. Одједном ти планинци и друмовници, просјаци и школарци, вечити вандрокаши и бегунци из неких замандаљених анонимних адреса скучености стичу нове видике али препозна-те нагоне.

И није то тек само у рату, у метежу који је све изменио, а сабласним аветима прошлости дао обележје конкретних убица, на Козари, у Јасеновцу и толиким стратиштима узбуњеног и обесправљеног народа. Збег је сад нова категорија живљења и преживљавања. Но, мене и смене обичаја једнако, у

ратним и мирнодопским годинама нагризају неприкосновеност древних обичаја, кућног прага, кумовске светиње. Осма офанзива није тек прикладно име за наше вечите и утицајне миграције. Она је у духу и слуху великих померања, спојева дотад неспојивог, отварању видика у срединама које су биле довољне себи и сањале свој столетни сан.

Изричито приповедач који је чак и своје обимне романе оверавао фрагментима, чинећи их занимљивим штивом управо због анегдота и убедљиво осликане доживљајности оних наших раштрканих заселака који су тек на платнима Јована Бијелића остварили своје свемир, Бранко Ћопић није метеорски довршен као писац пао у нашу осредњост. Напротив, и према сопственим исказима, а и према сваком објективној анализи, Ћопић је непреглед својих насељених светова у себи проносио као један од настављача казивања наметнуте окупације и чистог позива даљине, високе разине патријархалне људскости. Реченица која се никако не може ни овом приликом заобићи, а која је саопштена наоко успут, очевидно после дугих ћутања и преозбиљних промишљања, као да казује укупну филозофију овог изузетног, чеховљевски заштитнички над маленим судбинама и опцијама других: „Добро је што има људи.“ Тако су ти фатални, свемогући *gruи* његова велика, јединствена чежња, као наишла из антологијског записа Мирослава Крлеже *Чежња*. А када смо већ за тренутак застали код Крлеже, кога сам Ћопић у више прилика атрибуира као свог великог, јединственог узора, треба рећи да ту најбоље, у његовој читачкој успомени, стоје *Хрвајски бој Марс*

и *Баладе Пејтрице Керемџуха*. У првом наслову Ћопић је веома рано препознао све своје ветеране, губитнике, учвелене још из времена Великог рата. У другој случају галге као симбол невремена и одбачених, као да су му од раног детињства били у непосредној близини. Ни налик на прозодију хрватског писца, Ћопићева досетљива, подсмешљива, немирна лирска реченица као да заиста остварује утицај великог антиратног писца: Ћопића је остварила на његовој стази која иде право из Босанске Крупе.

Одвише рано и свакако брзоплето су закључивало како је Ћопићу анегдота, упамћен сликовит детаљ, згода и незгода сеоског календара једини метроном, једини покретач причања. Ни случајно није тако. Он је све писао и много шта дисао приповедачки, настављајући традицију оних обешењака и маштара који су у дугим ноћима испредали бајковита ткива. Као непосредан алиби за сивило, мрзовољу, беду и погроме свеке врсте. Ћопић се поистовећује са својим луталицама и изгнаницима, али апсолутно, без остатка, без запете, макар она била и у вечности.

Ћопић је вазда приповедао под Грмечом. И та географска одредница је била за њега прносна али у исти мах и поносна особина говора, промишљања, смеха. Често се наводи како је и Анри Бергсон, баш поводом смеха, имао многобројне примедбе на рачун опште прихваћеној, у бити ситнореалистичкој тврдњи како виц важи у једној парохији. Повинујући се тако неписаним законима жаргона и договорног одбројавања шала и упадица, истраживач олакших

закључивања је превидео да су управо из драгоцених нарамака Ћопићевих симбола, синтагми и атрибута произашле многобројне, друкчије одреднице говора а и писања. Уосталом, зар Миљенко Смоје није, на основама говора и збора малих и великих миста остварио једну од најзанимљивијих кохезија велике игранке звука, отворености, све са светлим тенорима и обавезним приморским атрибутима тобоже пуко разгледничког видика?

Ћопић није тек користио непохабане, свеже матрице завичајног језика, него их је и стварао, проширивао, омогућавајући сваком свом присном рођаку или куму да исто убацује свој златник пажње, усредсређености, довитљивости у самој зеници постојања.

Ћопић је повсуда био у свом завичају говора и песме.

И његове су риме за велику и малу децу, али свакад за осећајне, заправо тихи песнички манифести. У блиском суседству са познатим *лирским дискусијама* Ћопићеве песничке посестриме Десанке Максимовић. Ћопић се увек враћао песми, исцелитељској, ђачки непреврелој, једноставно грађеној, тако да се и у његовој фази партизанских напева итекако може открити један те исти заветни лог снова. Онда, у завичајној недођији.

Није се мењао, нити угибао ритуалима и ачењима такозваних других завичаја, као толики његови исписници, преци а и потомци. Пратио сам га на путовањима по Босни, и у Хашанима, Бихаћу и Крупи: био је једноставно притајени сведок без зазора, а случај његове *Јерейичке њриче*, који иде у

ред погромашких обичаја ригидног оног режима, свакако ванлитерарно али злокобно у моралном и социјалном смислу, показао је како тај тихи и убити уплашени човек има неодољиву потребу да, на сваки начин, саопшти своје сазнање о цару Трајану и козјим његовим ушима. Вечито пред видљивим и невидљивим својим иследником, он је у основи своју једину биографију изузетне домишљатости и заобилазних карнера беспутице саопштавао увек изнова, у исти мах плашећи се огромно, али и пркосећи потихо, смејуљећи се раскошно изазван свим и свакојаким злоделима и нечињењем овога света.

Није поштовао разредно правило стеге да се увек мора одговарати на питања. И у Аранђеловцу, на тад престижној Смотри југословенске уметности „Мермер и звуци“, главом без обзира је избегавао, а касније у шетњи парком и физички вешто маневрисао како не би изричито одговорио на питање такорећи ултимативно, да ли је он од оних с Унске пруге. Узалуд је Бранко понављао: „Нијесам ја од оних с Унске пруге“. Бањски гост, све у раскошно рестаурираној Кнежевој дворани Старог здања, у лето 1971, био је упоран, наредбодаван, нипошто није хтео да буде разуверен у својој тврдњи.

Није наодмет, не само стога што се ови редови исписују у Новом Саду, у једној од двеју наших кућа у које је често навраћао, поменути приказ који је такорећи измаштан, одиста бајковит. Банувши са неког дугог путовања усред августовских новосадских каникула, такорећи ненадано, затекао сам на пространој тераси попадаје из Босне, све наше, Јелкине за редом (Трећа већ није била жива),

како са Бранком, испод кишобрана (а био је ведар, сунчан дан) у тихом и веселом страху се о нечем дошаптавају, да их јабуке са високе крошње не погоде изненада. Помињали су, све док сам се приближавао великој оној зеленилом обраслој сцени, Поточани и Прњавор, а и Хашани испод гласа, тренутак је био свечан, пекла се кафа, и у том више мимиком и ћутањем начину споразумевања попадија, Бранка и неудате, вечите Олге, био је толико тајновитости, толико праштања, толико прећутаног јада над свим залима које су, као код Калимаха, избеглице понеле са собом, на све четири стране света, завезавши их у вечити чвор заумног памћења.

Овде, у Јелкином бидермајеру, на моју опаску како седе заједно три академика (Цирил Космач, Ацо Шопов и Бранко), самоироничан до дна, са генетском жељом да му досетке буду и упамћене, и преношене с колена на колено, још у понекој преосталој башти слезове боје, пресудио без зазора: „Ја бих волио да до паса будем академик, а од паса надоле ададемац“.

Једноставно, Бранко није био вицмахер, него је промишљао без прекида на тананој линији прекида на везама. Једнако незлобиво када на питање почетника да ли је прочитао његову рукописну књигу, усред једне београдске пијаце, радосно изговорио како је мудрије а и лепше сад засладити сву горчину света лубеницом, него читати дуге монологе јш једног несрећног младог Вертера. Једноставно, он није могао да се уздржи. Када ми је са једног од својих северноевропских путовања послао репродукцију Бројгелове *Вавилонске куле*, оне из музеја у Ротер-

даму, нимало није околишио, него предвиђао, скоро са стрепњом: „Ово су почели градити Југословени, па им нестало пара, а онда се посвадише око језика. То је оно библијско *смјашеније јазиков.*“

Није у питању надничарење, него тихи ромор речитости која нас је одржала, у исти мах и одбрана и љубав, и помама и тишина без ратова.

Мливо неодољивих пасуса и фрагмената Бранка Ћопића, као у оним заветним већ млиновима поточарима, далеко више се препознаје и слуги у свакодневици, у колоквијалним решењима којима је, без сумње, поговарала читава бројаница наших сеоба. Особито на српски север који је и створен захваљујући двома речима, појавама и судбинама, него самим фразама које, истина, нису у духу Бранковог говора, али сликовито и сад већ увелико по народски оверавају стање: колонизација и канализација. Али, не ради се чак ни о освежавању демографском, и то оних такозваних рубних простора тог истог српског севера. Станко Родић је, на основи цигло једног записа Бранковог, на оној Бројгеловој ротердамској разгледници створио запажен циклус слика које те наше вечите каменове зближавања, свађа и Икаровог покушаја за лет у небо, откривају чисто и непрежаљено.

У једној речи, давно је промакло оно време када су, за потребе идеологизоване, пропагандне примисли, Бранкови неуспешни томови романа, свакако и *Пролома*, били обавезујући елементи школске лектуре, тад унапред најчешће осуђене на патетику и октроисаност саму. Ћопић је крупна књижевно историјска чињеница, која спаја наше

људе и крајеве у пробуђену материју језика самог, као вуковске жиле куцавице и поноса без премца. Његови покашто крти фрагменти у најбољем су маниру наше модерне прозе којој припадају и Исидора Секулић и Милош Црњански. Баук популарности и усрдне заводљивости претпостављеног читаоца све мање препокривају живост, неуништиву плазму неспокоја овога класика, овог дечака, овог бегунца, овог бојовника, овог шерета, овог сатиричара, овог надасве храброг тумача оног *друіої мишљења* у временима суровим, декретима коначним, пресудама извршним. Оног коме је отпрве било намењено да нашег Дон Кихота препознаје и упознаје са свима нама, изблиза, без околишења и патетичког верзала.

Нови Сад, 27. 4. 2015.

Драшко Пеђеї

Мала моја из Босанске Крупе

Било ми је дванаест година,
први пут сам сишао до града
из мог села, тихог и далеког,
кад сусретох тебе изненада.
Ех, дјечачке успомене глупе!
Мала моја из Босанске Крупе!

Јеси ли ме спазила ил' ниси,
збуњенога сеоскога ђака,
свјетлокосог и очију плавих,
у оклопу нових опанака,
како зија у излоге скупе?
Мала моја из Босанске Крупе!

Наишла си као лак облачак,
твој ме поглед за трен обезнани,
заборавих име и очинство,
како ми се зову укућани.
Изневјерих попут сабље тупе.
Мала моја из Босанске Крупе!

Текли тако гимназијски дани,
успомена на те не оцвала,
модра Уна у прољетње ноћи
твоје ми је име шапутала.
Лебдјела си испред ђачке клупе,
мала моја из Босанске Крупе!

Брзо мину наше ђаковање,
лаган лептир са крилима златним,
ипак тебе у срцу сачувах
кроз све буре у данима ратним.
Та сјећања могу л' да се купе,
мала моја из Босанске Крупе!

Сад је касно, већ ми коса сиједи,
гледам Уну, ћути као нијема,
залуд лутам улицама знаним,
све је пусто, тебе више нема.
Еј, године, немјерљиве, скупе!
Збогом, мала, из Босанске Крупе!

Женидбе мога стрица

Стрица Ницу први пут су оженили кад му је било једва шеснаест година. Све је то, канда, било против његове воље и није му се баш нарочито свидјело, па никако није ни разговарао са својом дућкастом младицом, него су јутром кретали на посао као два нијемца, а кад се женици већ морало нешто саопштити, стриц је шиштао на нос као љутит гусак; мрштио се и црвенио, а то му је онда значило: „окрени десно коње, а не на ту страну“, „стани, видиш да нисам готов“, „куд звјераш, запећеш за вратнице“ итд. Многозначно је било то његово шиштање, не би га увијек ни он сам умιο растумачити, акамоли ће једна дјевојка с висоравни Козина, дојучерашња чобаница, која иначе није ни била богзна какав „бистраћ“ и гледала је на овај шарени божји свијет као какво безгрешно теленце. Истина-бог, од телета се разликовала по томе што је умјела да прозбори понеку ријеч, али само са дјецом, и што је незаситно и неустрашиво крала сву могућу дугмад по кући: из ладица, с огртача, с туђих кошуља и чакшира, тако да је читава кућа за три, четири дана остала без једног јединог дугмета. Тек у зло доба сјетише се ко то зобље толике „пулије“ и пођоше да је туже стрицу Ници (нек заповједи оној својој да се окане беспослице!) али се младожења тако разгоропади на тужиоце како се нико надао није.

– Ено вам је, цаба вам је, шта је мене брига за њом! – сипао је незадрживо као да се свети за све оно ћутање у току дана – Ви сте је довели, нијесам ја.

Видјеше одмах укућани да нешто није у реду између њега и младе и ту ти се поче одмотавати читавоо клупко. Сазнаде се најприје да он с њом уопште не говори, да се на њу још прве ноћи ритаво уу кревету лежећи суножице и без јастука, и, коначно, да је почео, кришом, да бјежака из оне зградице у којој су младенци имали собу и да спава на штали.

– Чујеш ти, мог’о би неко добити вилама иза рогу, не буде ли спавао гдје бог заповједа! – попријети дјед Раде, кућни старјешина. Он је, иначе, синовца Ницу био „узео на душу“ још кад је умро дјечаков отац Јово, па је сматрао да је и овом приликом позван да младожењу опомене. Ко би други, уосталом, и могао да запиње за тако шкакљиве ствари, ако неће старији човјек, стриц, па – како се види – и он то мора урадити некако увијено и неодређено, уз помоћ бога оца и својих познатих вила које у оваквим згодама дјелују сигурније од свемоћног творца.

Међутим, овога пута не помогаше ни дједове виле, алли зато наоко мирна младица сама разријеша ствар. Једног јутра, у штали, у штали, та ти тупну стрица музлицом по глави и остави га, онако ошамућеног, да сједи у врућој балези, а она покупи у један завежљај нешто од својих најнужнијих ствари и распали пут роднога Козина. Тада се показа да она није ни тако ћутљива ни туњава како се то чинило. Успут, пред свачијом кућом, она исторока да је „дошла као цура, а враћа се као цура“, да је

цабе сва наша згода и богатство кад нема онога што је бог наредио, а што се тиче оне дугмади, она само пријегорно слеже раменима:

– Ех, имамо и ми на Козину пуца и пулија, није баш запело за Ницину кривоногу фамилију.

Ова злобна лаж да смо кривоноги наљутила је чак и мога добродушног дједа Раду, и он је, најеђен проциједио:

– Хм, човјек би се заклео да та није знала двије унакрст, а пази ти у шта је она гледала. Ех, свете виле!

Наравно, убрзо је пукла брука по читавом селу, јер нит је ћутала млада бјегуница ни докони Козињани, који су одувијек волили кућити туђу кућу и избијати сеоске послове и беспослице. Већ на првом прелу стрица Ницу дочека из мрака подругљиво крекетање:

– Ево нашега младожење!

– Послала ти Мика шиф-карту да дођеш на Козин, има ти нешто пришаптати.

Чак и стари кућедомаћин, увијек помало љут и забринут због прелциских пустахија, нађе за потребу да се јави:

– Кукавче мој, како ћеш од младе побјећи под кревет?

Убрзо, богами, ниче и пјесма о томе догађају, јер како би једна таква згода могла промаћи, а да не буде опјевана. Ту, на личко-босанској граници, таква једна подругљива пјесма дође му као нека општена-родна казна за кривца, а у исто вријеме и као неко очишћење за остале: ето га, ми смо казали своје о